

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ประวัติความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในการสื่อถึงสิ่งที่เป็นนามธรรม วิธีการหนึ่งที่จะทำให้ผู้ฟัง หรือผู้อ่านเกิดความเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้นก็คือการใช้คำอุปมา พระวินัยปิฎก ระบุไว้ว่า “ข้ออุปมานั้นมีไว้เพื่อประโยชน์แก่การชี้แจง (โอปมมํ นิทสฺสณตถาย)”^๑ ทำนองเดียวกับข้อความในขุททกนิคาयระบุไว้ว่า “บัณฑิตบางพวกในโลกนี้ ย่อมรู้เนื้อความได้ด้วยการอุปมา (อุปมาขมิเรกจฺจ อตฺถํ ชานนฺติ ปญฺหิตา)”^๒, “อุปมาที่ให้ผู้รู้แจ่มแจ้งเนื้อความข้อนี้ วิญญูชนทั้งหลายแสดงไว้แล้ว (อตฺถสฺสายํ วิญญูปฺนิ อุปมา วิญญูหิ เทสิตา)”^๓ และ “พระองค์ผู้เป็นมุนี ทรงรู้จักของเหล่าสัตว์ทั้งปวง ทรงฉลาดในข้ออุปมา ตรัสแก้ปัญหาคือเดียวกับท่านนั้น ก็ทรงตัดความสงสัยของเหล่าสัตว์เสียได้ (สพฺเพสํ จิตฺตมณฺเฑน โอปมมกุสโล มุนิ เอกํ ปญฺหํ กถนุโถ ว วมิตฺติ จินฺนํ ปาณิน)”^๔

อุปมานอกจากจะช่วยเสริมความเข้าใจแล้ว ยังช่วยทำให้เกิดความงดงาม และเกิดอรรถรสทางภาษา คัมภีร์สุโขทัยจึงจัดเป็นเครื่องประดับข้อความ (อรรถาลังการ) ชนิดหนึ่ง (วังกุตติ)^๕ เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนขึ้น พระสังฆรักขิตสุวรรณาคัมภีร์ได้เปรียบเทียบอุปมาเหมือนกับหญิงสาวที่นอกจากผู้เพียบพร้อมด้วยสมบัติกุลสตรีแล้ว ยังมีทรัพย์สินและถนิมพิมภากรณ^๖

อุปมา หมายถึง สิ่ง หรือข้อความที่ยกมาเปรียบ^๗ คัมภีร์สุโขทัยจึงอธิบายความไว้ว่า “การกล่าวถึงสภาวะแห่งเนื้อหา เรื่องราวโดยประการอื่น คือกล่าวโดยปริยายด้วยการอุปมาเปรียบเทียบ เป็นต้น ไม่กล่าวตามความเป็นจริงของเรื่องราวนั้น ๆ”^๘

^๑ วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๖๖/๕๕๑.

^๒ พุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๒๔/๓๘, พุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๒๔/๒๘.

^๓ พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๓๐๓/๔๕๕, พุ.เถร.(บาลี) ๒๖/๓๐๓/๓๖๓.

^๔ พุ.อป.(ไทย) ๓๒/๓๔๔/๕๓., พุ.อป.(บาลี) ๓๒/๓๔๔/๔๒.

^๕ พระสังฆรักขิตสวามี. สุโขทัยลัทธิการมัญชิ. พระคันธาระการวิวงศ์ แปล. (กรุงเทพมหานคร: หจก.ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๔๓. (เฉพาะวังกุตติ ท่านจำแนกเป็น ๓๕ ประเภท)

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๑.

^๗ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๖.

^๘ พระสังฆรักขิตสวามี. สุโขทัยลัทธิการมัญชิ, หน้า ๓๕๒.

อุปมา มักมาคู่กับอุปไมยเสมอ เช่นคำว่า “โลกนี้เหมือนละคร” คำอุปมาในประโยคนี้คือ “เหมือนละคร” ส่วนคำอุปไมยคือ “โลกนี้”, “ความรักเหมือนโรคา” คำว่า “เหมือนโรคา” เป็นคำอุปมา ส่วน “ความรัก” เป็นคำอุปไมย, “พระพุทธเจ้าทรงเป็นดั่งไกรสรราชสีห์” คำว่า “เป็นดั่งไกรสรราชสีห์” เป็นคำอุปมา ส่วนคำว่า “พระพุทธเจ้า” เป็นคำอุปไมย

หลักธรรมคำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่นบุคคลได้หลายระดับ แตกต่างกันโดยเพศ วัย สถานะ สติปัญญา อุปนิสัย บางครั้งทรงแสดงโดยตรง (สภาวะุตติ) แต่บางครั้งก็แสดงโดยอ้อม (วังวุตติ) คือยกอุปมาเปรียบเทียบ

จากการสืบค้นเบื้องต้น พบหลายลักษณะ มีทั้งอุปมาตัวบุคคล อุปมาเหตุการณ์ และอุปมาหลักธรรม

อุปมาตัวบุคคล เช่น ทรงเปรียบเทียบพระองค์เองว่าเสมือนไก่ตัวที่กระเทาะเปลือกไข่ออกมาได้ก่อน สมควรเป็นพี่ ผู้ที่กระเทาะเปลือกไข่ออกได้ก่อนผู้อื่น ก็สมควรเป็นผู้ที่ประเสริฐที่สุดในโลก^๕ เปรียบบารมีของแต่ละบุคคลเหมือนดอกบัวที่ยังไม่พ้นน้ำจำพวกหนึ่ง อยู่เสมอน้ำจำพวกหนึ่ง และพ้นจากน้ำจำพวกหนึ่ง^๖ ทรงเปรียบเทียบพระองค์เหมือนนายประมงผู้ฉลาดในการทอดแห มองเห็นทูลู ๖๒ เหมือนมองเห็นปลาที่อยู่ในแหทั้งหมด^๗ อุปมาร่างกายพระองค์ว่าเหมือนมะม่วงที่หลุดออกจากขั้วแล้ว ไม่คิดอยู่ในภพอีกต่อไป^๘

อุปมาเหตุการณ์ เช่น อุปมาการแสดงธรรมแต่ละครั้งของพระพุทธเจ้าว่าชัดเจน แจ่มแจ้งเหมือนการหยายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง^๙ ภิกษุเที่ยวถามที่ดับสนิทแห่งมหาภูตรูปจนสิ้นพรหมโลก เมื่อไม่ได้คำตอบก็กลับมาทูลถามพระพุทธเจ้าว่า มหาภูตรูป ๔ ดับสนิทในที่ไหน ทรงยกอุปมาเรื่องพ่อค้าเดินทางโดยเรือ เมื่อมองไม่เห็นฝั่ง ก็ขอยมนานกตริทัตสี ปล่อนำทาง เพราะธรรมชาติของนกตริทัตสีนี้ หากมองเห็นฝั่งมันก็จะบินไปทางทิศนั้น ๆ แต่ถ้าไม่เห็นฝั่งมันก็จะบินมาจับที่เรือ เปรียบได้กับภิกษุเที่ยวแสวงหาคำตอบอยู่ สุดท้ายเมื่อไม่ได้คำตอบก็กลับมาหาพระองค์เหมือนเดิม^{๑๐} ทรงอุปมาเรื่องการที่ภิกษุปกปิดอาบัติ และการแสดงอาบัติไว้ว่า “ยังปิดยั้งไว้ เปิดแล้วไม่ไว้”^{๑๑} พระเจ้าปายาสี เป็นมิจฉาทิฏฐิ ไม่เชื่อว่านรกสวรรค์มีจริง โลกหน้ามี

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๑/๑๑/๕.

^๖ วิ.ม. (ไทย) ๔/๕/๑๔.

^๗ ที.ส. (ไทย) ๕/๑๔๖/๔๖.

^๘ ที.ส. (ไทย) ๕/๑๔๗/๔๖.

^๙ ที.ม. (ไทย) ๒/๕๕/๒๔๓.

^{๑๐} ที.ส. (ไทย) ๕/๔๕๗/๒๑๕.

^{๑๑} วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๓๕/๕๑๘.

จริง ผลกรรมดีกรรมชั่วที่บุคคลทำแล้ว ไม่มีอยู่จริง จึงเข้าไปถามปัญหาเรื่องนี้กับพระกุมารกัสสปะ ๆ จึงยกอุปมาเพื่อชี้ให้พระเจ้าปายาสีเห็นตามความเป็นจริง นับตั้งแต่อุปมาเรื่องดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ อุปมาเรื่องโจร อุปมาด้วยบุรุษในหลุมอุจจาระ อุปมาด้วยเทพขึ้นดาวดึงส์ อุปมาด้วยคนตามบอดแต่กำหนด อุปมาด้วยสตรีมีครรภ์ อุปมาด้วยคนหลับฝัน เป็นต้น^{๑๖}

อุปมาหลักธรรม เช่น ทรงอุปมานิเวศน์ ๕ เหมือนคนกู่หนี่มาลงทุน เหมือนคนไข้อาการหนัก เหมือนคนต้องโทษหนักในเรือนจำ เหมือนคนตกเป็นทาส และเหมือนคนมีทรัพย์สมบัติ แต่ต้องเดินทางในที่กันดาร^{๑๗} อุปมาคำสอนทั้งหมดเหมือนแพ^{๑๘} อุปมาอริยสัจเหมือนรอยเท้าช้าง^{๑๙} อุปมากามเหมือนโครงกระดูก เหมือนขึ้นเนื้อ^{๒๐} เหมือนคบเพลิงหญ้า เหมือนหลุมถ่านเพลิง เหมือนความฝัน เหมือนของที่ยืมมา เหมือนผลไม้คั่วคั้น เหมือนแข็งหั่นเนื้อ เหมือนหอกหลาว และเหมือนหัวงู^{๒๑} ทรงอุปมาวิญญานฐิติเหมือนปฐวิธาตุ ความกำหนดยินดีเหมือนอาโปธาตุ วิญญานพร้อมด้วยอาหารของวิญญานเหมือนพีช ๕ ชนิด ครอบงำประกอบแล้วย่อมเจริญทำให้ภพชาติงอกงามขึ้นได้^{๒๒} อุปมา ผรุสวาจาเหมือนผึ้ง^{๒๓} อุปมาทิฏฐิเลวทรามเหมือนเมล็ดสะเดา เมล็ดบวบขม และเมล็ดน้ำเต้าขม^{๒๔} อุปมาโทษเหมือนพยาธิ อุปมาทิฏฐิเหมือนผี^{๒๕} อุปมาพระธรรมเหมือนคบเพลิง^{๒๖} อุปมากิเลสเหมือนคั้งคอก^{๒๗}

เมื่อพิจารณางานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับอุปมาที่ผ่านมาพบว่า ได้มีการศึกษามาก่อนแล้ว เช่น งานของบุญชอบ เริงทรัพย์ (อุปมา อุปไมยในพระไตรปิฎก, พ.ศ. ๒๕๒๐), พระมหากรรทการ วิสุทฺโธ (พุทธวิธีในการสอนแบบอุปมาโวหารในอรรถกถาธรรมบท, พ.ศ. ๒๕๔๕), พระมหาจักรชัย มูลสาร (อุปมาอุปไมยในคัมภีร์วิสุทธิมรรค, พ.ศ. ๒๕๔๕), พระมหาวิศิษฐ์ ปญญาวฑฺฒโน (การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องอุปมาภพในมิลินทปัญหา, พ.ศ. ๒๕๔๕), พระมหาอุดร เกตุทอง (การ

^{๑๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๑๑-๔๒๒/๓๔๓-๓๕๕.

^{๑๗} ที.สิ. (ไทย) ๕/๔๕๕/๒๐๑.

^{๑๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๐/๒๕๖.

^{๑๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๐/๓๒๕.

^{๒๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๒/๔๓.

^{๒๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓๔/๒๔๖.

^{๒๒} ส.บ. (ไทย) ๑๓/๕๔/๗๗.

^{๒๓} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๘๕/๒๐๑.

^{๒๔} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๐๔/๒๔๖.

^{๒๕} บ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๘๗/๓๓๐.

^{๒๖} บ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๓๐/๖๐๖.

^{๒๗} บ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๒/๗๑๗.

วิเคราะห์อุปมาอุปไมยในพระธรรมบท, พ.ศ. ๒๕๔๓), พระมหาสมพร อากาศโร (การศึกษาอุปมาอุปไมยในคำสอนของพระโพธิญาณเถร, พ.ศ. ๒๕๔๘), พระมหาวิชาญ สุภจาโร (การศึกษาการสื่อสารโดยวิธีการอุปมาอุปไมยในคัมภีร์มั่งคั่งถกที่ปณี, พ.ศ. ๒๕๕๒), และงานของพระวิมลวรรณโณ (การศึกษาอุปมาอุปไมยเพื่ออธิบายความจริงของชีวิตในพระพุทธศาสนา, พ.ศ. ๒๕๕๒)

งานวิจัยเหล่านี้ ยกเว้นงานของบุญชอบ เรืองทรัพย์ เน้นศึกษาคัมภีร์อรรถกถาเป็นหลัก และที่ศึกษาก็เพียงการศึกษารูปแบบของวิธีอุปมา แม้งานของบุญชอบ เรืองทรัพย์ ที่ศึกษาเรื่องอุปมาอุปไมยในพระไตรปิฎก ก็เป็นการศึกษาในเชิงภาษาศาสตร์ และเน้นรูปแบบของคำอุปมา อุปไมยตามหลักภาษาเท่านั้น ไม่ได้ศึกษาเนื้อหาอุปมา โดยเฉพาะเนื้อหาธรรม

อย่างไรก็ตาม จากงานวิจัยของรัตนา บองขาว เรื่อง การศึกษาอุปมาในวรรณกรรมสามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) มีรูปแบบ และเนื้อหาที่น่าสนใจ เพราะได้นำทฤษฎีและแนวคิดการอุปมาของจอห์น อาร์. เซอร์ล (John R. Searle) มาวิเคราะห์วรรณกรรมสามก๊ก ทำให้เห็นลักษณะเด่น ๓ ประการ ได้แก่

๑. รูปแบบของการตีความอุปมาเชิงพรรณนาโวหาร
๒. หลักเกณฑ์ และวิธีการสร้างอุปมา
๓. บริบททางสังคม หรือสิ่งแวดล้อมที่มีต่อการสร้างอุปมา

ผู้วิจัยเห็นว่า ถ้าหากนำหลักการดังกล่าวนี้มาศึกษา และวิเคราะห์อุปมาธรรมในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ก็น่าจะเป็นการส่งเสริมความเข้าใจหลักธรรมคำสอนเพิ่มขึ้น จึงเห็นว่าการศึกษาวเคราะห์อุปมาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาบนพื้นฐานของทฤษฎีอุปมาของจอห์น อาร์. เซอร์ล ก็เป็นประเด็นควรศึกษา

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีอุปมาของจอห์น อาร์. เซอร์ล (John R. Searle)
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาอุปมาหลักธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๓ วิเคราะห์ลักษณะอุปมาหลักธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาตามแนวคิดและทฤษฎีของจอห์น อาร์. เซอร์ล

๑.๓ ขอบเขตของการศึกษา

๑.๓.๑ ด้านทฤษฎี ผู้วิจัยจะใช้ทฤษฎีอุปมาของจอห์น อาร์. เซอร์ล (John R. Searle) ที่ปรากฏในงานชื่อ “Metaphor”

๑.๓.๒ ด้านเนื้อหา ผู้วิจัยใช้อุปมาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ในคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เฉพาะคัมภีร์ทีฆนิกาย และมัชฌิมนิกาย เล่มที่ ๕-๑๔ เป็นหลัก

๑.๕ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๕.๑ อุปมาหลักธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้สื่อความหมายอะไรบ้าง?

๑.๕.๒ อุปมาหลักธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ตามแนวคิดจอห์น อาร์. เซอร์ล (John R. Searle) มีลักษณะอย่างไร?

๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการศึกษา

๑.๖.๑ **อุปมา** หมายถึง การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่ง อาจมีมีโนภาพเดียว หรือหลายโนภาพก็ได้ การอุปมามีทั้งอุปมาตัวบุคคล อุปมาเหตุการณ์ และอุปมาหลักธรรม ในงานวิจัยนี้ หมายถึงเฉพาะการอุปมาหลักธรรม

๑.๖.๒ **หลักธรรม** หมายถึง หัวข้อธรรม หรือหมวดธรรม ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

๑.๖.๓ **พระพุทธศาสนา** หมายถึง พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

๑.๖.๔ **คัมภีร์พระพุทธศาสนา** โดยทั่วไปหมายถึง คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อнуฎีกา ปกรณ์วิเสส แต่ในงานวิจัยนี้ หมายถึงเฉพาะพระไตรปิฎกเล่มที่ ๘-๑๔ เท่านั้น

๑.๗ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บุญชอบ เริงทรัพย์ ได้เสนองานวิจัยเรื่อง “อุปมา อุปไมยในพระไตรปิฎก” สรุปใจความสำคัญของงานวิจัยได้ว่า อุปมาอุปไมย เป็นเรื่องที่มีความสำคัญยิ่งในการใช้อธิบายสิ่งที่เป็นามธรรมให้เข้าใจได้ง่าย โดยเฉพาะในการสอนทางด้านศาสนา สำหรับในพระพุทธศาสนาแหล่งอุปมาใหญ่ที่สำคัญยิ่งคือ พระไตรปิฎก จึงทำให้ทราบว่าอุปมาอุปไมยในพระไตรปิฎกนั้นมีลักษณะบางประการคล้ายคลึงการอุปมาอุปไมยในภาษาไทย กล่าวคือ (๑) อุปมาก่อนแล้วจึงอธิบายความตามหลัง (๒) อธิบายความก่อนแล้วจึงอุปมาตามหลัง (๓) ใช้อุปมาล้อมความ กล่าวอุปมาก่อน กล่าว อุปไมยตามหลังแล้วจึงยกอุปมาตอนต้นมาปิดท้าย (๔) ใช้อุปไมยล้อมความ กล่าวอุปไมยก่อน กล่าวอุปมาตามหลัง^{๒๘}

พระมหาภรรตการ วิสุทฺโธ ได้เสนองานวิจัยเรื่อง “พุทธวิธีในการสอนแบบอุปมาโวหารในอรรถกถาธรรมบท” สรุปความได้ว่า ในอรรถกถาธรรมบท มีคำสอนอุปมาที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ ๑๖ ชนิด ได้แก่ ม้า โค ราชสีห์ เสือโคร่ง ช้าง หมู สุนัข ลิง กระต่าย เต่า แมลงมด อสรพิษ นกเหยี่ยว ปลา แมลงภู่ เช่น เปรียบคนแก่ไว้ปัญญาว่าเหมือนโคเถิก เปรียบพระพุทธเจ้าองอาจเหมือน

^{๒๘} บุญชอบ เริงทรัพย์, “อุปมา อุปไมยในพระไตรปิฎก” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ

ราชสีห์ เป็นต้น นอกจากนั้นยังพบคำอุปมาเบ็ดเตล็ด เช่น อุปมาพระพุทธเจ้าเหมือนพระจันทร์
อุปมาคนตายเหมือนท่อนฟืน รูปแบบและลักษณะที่พบมี ๓ ประการ คือ (๑) อุปมาตามข้อเท็จจริงที่
เคยรู้ เคยเห็นกันมา (๒) ใช้ลักษณะที่คล้ายคลึงกันของคำอุปมามาเปรียบเทียบ (๓) ใช้อุปมาเด่นชัด
กระชับความ รูปแบบของการอุปมามี ๔ รูปแบบ คือ (๑) อุปมารูปธรรมกับรูปธรรม (๒) อุปมา
รูปธรรมก่อนนามธรรม (๓) อุปมานามธรรมก่อนรูปธรรม (๔) อุปมานามธรรมกับนามธรรม^{๒๕}

พระมหาจักรชัย มูลสาร ได้เสนองานวิจัยเรื่อง “อุปมาอุปไมยในคัมภีร์วิสุทธิมรรค”
สรุปใจความสำคัญได้ว่า อุปมาอุปไมยในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ทางด้านเนื้อหาพบว่า เน้นใช้สิ่งที่เป็น
รูปธรรม เช่น การเมือง สังคม เศรษฐกิจ วิถีชีวิต เปรียบเทียบกับพระธรรมคำสั่งสอน ทางด้าน
รูปแบบการใช้พบว่า รูปแบบประโยคอุปมามี ๒ ลักษณะ คือ (๑) ประโยคที่ไม่มีกิริยาคุมพากย์ ใช้
ถ้อยคำบอกอุปมา ประเภท วิย, อิว เน้นการ เปรียบเทียบในลักษณะคำต่อคำ และ (๒) ประโยคที่มี
กิริยาคุมพากย์ ซึ่งมีอยู่ ๒ ชนิดคือ กลุ่มสมาส รูปแบบมักใช้เนื้อหาที่เป็นกลุ่มเดียวกัน เช่น ขลา –
เอว, ขลา – ตลา เป็นต้น เปรียบเทียบในลักษณะคำต่อคำเช่นเดียวกัน อุปมาเหล่านี้มีความสัมพันธ์
กับโครงสร้างเนื้อหา คือ สิล สมานิ ปัญญา โดยตรง เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้เข้าใจเนื้อหา ยิ่งเนื้อหาเป็น
นามธรรมมากขึ้นเท่าใด ผู้รจนาจึงจะใช้อุปมามากขึ้นเท่านั้น^{๒๖}

พระมหาวิศิษฐ์ ปญญาวฑฒโน ได้เสนองานวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง
อุปมาอุปไมยในมิลินทปัญหา” ผลการวิจัยสรุปความได้ว่า การตอบปัญหาของพระนาคเสนส่วนใหญ่
ใช้วิธีอุปมา-อุปไมย จากสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมเพื่อให้เกิดความชัดเจน การวิจัยพบว่า
อุปมาที่พบมากที่สุดคือในโอปัมมกถาปัญหากัณฑ์ มี ๗ วรรค ๖๗ ปัญหา ปัญหาบางข้อมีอุปมาถึง
๗ อย่าง อุปมาที่พบมี ๔ ลักษณะ คือ อุปมาเกี่ยวกับหลักธรรมทั่วไป, อุปมาเกี่ยวกับปัญหาเงื่อนไข,
อุปมาเกี่ยวกับปัญหา ๒ เงื่อนไข, และ อุปมาลักษณะของพระโยคาวจรผู้ปฏิบัติ กับสิ่งต่าง ๆ ที่
เป็นรูปธรรม ทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต^{๒๗}

^{๒๕} พระมหากรรทการ วิสุทฺโธ (มาษิมล), “พุทธวิธีในการสอนแบบอุปมาโวหารในอรรถกถาธรรม
บท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า
๑๐๗.

^{๒๖} พระมหาจักรชัย มูลสาร, “อุปมาอุปไมยในคัมภีร์วิสุทธิมรรค”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหา
บัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), บทคัดย่อ.

^{๒๗} พระมหาวิศิษฐ์ ปญญาวฑฒโน (กฤษวิ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องอุปมาอุปไมยในมิลินทปัญหา”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า
๑๐๕.

พระมหาอุดร เกตุทอง เสนองานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์อุปมาอุปไมยในพระธรรมบท” ผลการวิจัยสรุปความว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้อุปมาอุปไมยเพื่อช่วยอธิบายเรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยากให้ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมา ทำให้เข้าใจง่ายขึ้น อุปมาช่วยทำให้สิ่งที่เป็นามธรรมให้เห็นชัดได้ด้วยรูปธรรม สิ่งที่เป็รูปธรรมอยู่แล้ว ก็สามารถเน้นให้เด่นชัดได้ด้วยสิ่งที่เป็รูปธรรม นอกจากนี้ ประชาญไทยยังได้นำเอาคำอุปมาอุปไมยในพระธรรมบทมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับคนไทยและวัฒนธรรมไทยอีกด้วย^{๓๒}

รัตนา บองขาว เสนองานวิจัยเรื่อง “การศึกษาอุปมาในวรรณกรรมสามก๊กฉบับเจ้าพระยาคลัง (หน)” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การวิเคราะห์ประโยคอุปมานั้น จะตีความตามตัวอักษรไม่ได้ เพราะจะไม่ทำให้ทราบความหมายที่แท้จริงที่ผู้พูดต้องการสื่อ ดังนั้นจึงต้องอาศัยบริบทของอุปมา รวมทั้งประสบการณ์ร่วมระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง ตลอดจนภูมิหลังของผู้รับสารมาช่วยวิเคราะห์ความหมายจึงจะทำให้ทราบความหมายที่ต้องการสื่อ และจากการวิจัยพบว่า ในวรรณกรรมสามก๊กมีการสร้างอุปมาตรงตามหลักเกณฑ์ทางทฤษฎีของจอห์น อาร์. เซอร์ล (John R. Searle) ที่มี ที่เป็นไปตามหลักเกณฑ์อื่นก็มี^{๓๓}

พระมหาสมพร อากาศโร เสนองานวิจัยเรื่อง “การศึกษาอุปมาอุปไมยในคำสอนของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท)” ผลการวิจัยสรุปได้ว่า คำสอนของหลวงพ่อกา ใ้ภาษาที่เรียบง่ายเข้าใจได้ชัดเจนเพราะหลวงพ่อกาได้ยกเอาธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นมาเป็นเหตุที่จะสอน รวมทั้งการสอนในเรื่องอาชีพการดำเนินชีวิตก็ยกเอาอาชีพของผู้ฟังมาพูด โดยประยุกต์เอาหลักธรรมที่เหมาะสมกับอาชีพนั้น ๆ มาสนทนาหรือเทศนา แม้ภาษาที่ท่านใช้จะเป็นภาษาพูด และเป็นภาษาท้องถิ่นของภาคอีสาน ก็ทำให้ผู้ที่มีศรัทธาในตัวท่านได้เข้าใจในหลักธรรมที่หลวงพ่อกาใช้ในการสอนอย่างชัดเจน สำหรับผู้ไม่เข้าใจในภาษาพูดของท่านก็จะประทับใจในลีลาการสอน และสามารถซึมซับบรรยากาศแห่งความสงบ และรับรู้ถึงความยิ่งใหญ่ในการเผยแผ่ธรรมโดยภาษาจิตของท่านได้ นั่นก็คือหลักธรรมที่ท่านได้สอนนั้นมาจากประสบการณ์ที่เกิดจาก

^{๓๒} พระมหาอุดร เกตุทอง, “การวิเคราะห์อุปมาอุปไมยในพระธรรมบท” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๙), หน้า ๑๔๕.

^{๓๓} รัตนา บองขาว “การศึกษาอุปมาในวรรณกรรมสามก๊กฉบับเจ้าพระยาคลัง (หน)”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๙), หน้า ๙.

การฝึกฝนอบรม จนเข้าถึงความจริงแล้วนำมาเผยแผ่ โดยได้นำพระธรรมเหล่านั้นออกมาจากจิตใจอย่างแท้จริง แม้บางครั้งเหมือนเป็นการสอนแบบเซน^{๓๔}

พระมหาวิชาญ สุภาจาโร เสนองานวิจัยเรื่อง “การศึกษาการสื่อสารโดยวิธีการอุปมาอุปไมยในคัมภีร์มงคลัตถทีปนี” ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ ในคัมภีร์มงคลัตถทีปนี มีเนื้อหาสาระของอุปมาอุปไมยสอดแทรกตลอดทั้งเล่ม แสดงให้เห็นถึงลักษณะวิธีการสร้างประโยค รวมทั้งข้อเด่นและด้อยต่าง ๆ ด้านการสื่อสาร โดยพบว่า วิธีการสื่อสารจะครอบคลุมลักษณะ อุปมาและอุปไมย ๔ แบบ คือ ใช้อุปมาก่อนและอุปไมยทีหลัง ใช้อุปไมยก่อนและอุปมาทีหลัง ใช้ อุปมาล้อมอุปไมย และใช้อุปไมยล้อมอุปมา การจะเลือกใช้แบบใดนั้นย่อมแล้วแต่ความเหมาะสม ของเวลา โอกาส และผู้ฟัง ศัพท์ที่ใช้ในการอุปมาและอุปไมยมักจะเน้นเรื่องราวที่ปรากฏชัด ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับหลักธรรม บุคคล ธรรมชาติ เหล่าสัตว์และมนุษย์ สำหรับการอุปมาอุปไมย^{๓๕}

พระวิทย์ วรญาโณ เสนองานวิจัยเรื่อง “การศึกษาอุปมาอุปไมยเพื่ออธิบายความจริงของชีวิตในพระพุทธศาสนา” สรุปความได้ว่า ข้ออุปมาอุปไมยที่ใช้ทั้งหมดมีจุดมุ่งหมายเพื่อการเรียนรู้ในหลักพระไตรลักษณ์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อความเข้าใจเรื่องอนิจจัง เมื่อได้เรียนรู้ความไม่เที่ยงของสิ่งทั้งปวงแล้ว คือไม่ประมาท ทำให้คนไม่ประมาทมัวเมาในวิญญูสาว ทำให้เกิดความพยายาม เพื่อที่จะก้าวไปข้างหน้า เพราะรู้ว่าถ้าเราพยายามก้าวไปข้างหน้าแล้วชีวิตย่อมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี และทำให้รู้สภาพการเปลี่ยนแปลงของชีวิต เมื่อประสบกับสิ่งไม่พอใจก็ไม่สิ้นหวัง และเป็นทุกข์ไม่ปล่อยตนไปตามเหตุการณ์นั้นจนเกินไปพยายามหาทางหลีกเลี่ยงสิ่งที่ไม่ดี ๒) เพื่อความเข้าใจเรื่องทุกขัง อันจะนำไปสู่ความยึดมั่นถือมั่น และ ๓) เพื่อความเข้าใจเรื่องอนัตตา อันจะนำไปสู่รู้ความจริง สามารถละตัณหา มานะ ทิฏฐิ ทำให้ไม่ยึดมั่นในสังขารทั้งปวง^{๓๖}

๑.๘ วิธีดำเนินการศึกษา

๑.๘.๑ ศึกษาทฤษฎีอุปมา และสืบค้นอุปมาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ๒ ลักษณะ คือ

^{๓๔} พระมหาสมพร อากาศโร (เหลาฉลาด), “การศึกษาอุปมาอุปไมยในคำสอนของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖๔.

^{๓๕} พระมหาวิชาญ สุภาจาโร (นำชม), “การศึกษาการสื่อสารโดยวิธีการอุปมาอุปไมยในคัมภีร์มงคลัตถทีปนี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๗๐.

^{๓๖} พระวิทย์ วรญาโณ (โกลดประโคน), “การศึกษาอุปมาอุปไมยเพื่ออธิบายความจริงของชีวิตในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒๗.

(๑) ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับอุปมาของจอห์น อาร์ เซอร์ล (John R. Searle) จากผลงานชื่อ “Metaphor”

(๒) สืบค้นอุปมาธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ในคัมภีร์ที่มนิกาย และมัชฌิมนิกาย พระสุตตันตปิฎก

๑.๘.๒ วิเคราะห์อุปมาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ๒ ลักษณะ คือ

(๑) ติความและเปรียบเทียบความหมายของคำอุปมา

(๒) วิเคราะห์หลักเกณฑ์การสร้างอุปมา จากบริบททางสังคมและวัฒนธรรม

๑.๘.๓ ตรวจสอบความถูกต้อง เขียน และนำเสนอเป็นรายงานการวิจัยประกอบรายวิชาพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่

๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๙.๑ ทำให้ทราบแนวคิดและทฤษฎีอุปมาของจอห์น อาร์. เซอร์ล (John R. Searle)

๑.๙.๒ ทำให้ทราบอุปมาหลักธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑.๙.๓ ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับลักษณะอุปมาหลักธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาตามแนวคิดและทฤษฎีของจอห์น อาร์. เซอร์ล